

RIGHT OF PROTEST

Assoc. Prof. Elitsa Kumanova, PhD

Department of Public law,
“Angel Kanchev” University of Ruse
E-mail: ekumanova@uni-ruse.bg

***Abstract:** The right of protest is a collective subjective right exercised to protect collective goods. This right belongs to every legal entity individually, but the purpose of its implementation is a reaction of civil society against the legitimacy of power. The right of protest has been established in the law theory as the right of civil disobedience.*

***Keywords:** protest, civil disobedience*

***JEL Codes:** K10*

Правото на протест е колективно проявление на правото на съпротива. То е лично субективно право. То се упражнява лично от всеки с качеството гражданин. По принцип качеството правосубектност притежават всички пълнолетни психически здрави български граждани. Затова е редно да се реши въпросът дали лицата с ограничена правоспособност - непълнолетните и психично болните – имат право сами да реализират гражданско неподчинение. Законът за закрила на детето прогласява редица права на детето включително и правото му да участва в обществения живот. Но неговите действия се определят от неговите родители, настойници и приемни родители, затова решението е в техни ръце. Въпреки това не е редно деца да участват в протести с политически характер, предвид тяхната недостатъчна психическа стабилност и възможност за самостоятелна преценка. По подобно основание не е редно да се упражнява това право и от психично болни лица, които не разбират смисъла на своите действия и не могат да ги ръководят.

Правото на протест е основно естествено право на гражданите. Неговото закрепване в основния закон ще бъде гаранция за трайността на обществените отношения, които урежда и ще се яви основание за приемането на закон в тази област. Няма нищо по-трайно от правовия ред, който гарантира правомерното протичане на цялата съвкупност от обществени отношения във всички сфери на обществения живот.

Правото на протест е преобразуващо субективно право. С неговото упражняване се изменят съществуващи отношения, настъпват промени в политическия живот на държавата и в отношенията между държавните органи и гражданите. Възможно е да настъпят промени в държавното управление – смяна на цялото правителство или част от него, прекратяване на пълномощията на действащия парламент, промяна в основния закон или други нормативни актове, промяна на формата на държавно управление или държавно устройство.

2. Всички хора признават правото на протест, т.е. правото да откажеш дължимата лоялност и да се противопоставяш на правителството, когато неговата тирания или неговата некадърност са големи и непоносими, а потисничеството и ограбването – организирани. Упражняването на правото на съпротива се извежда от основния за американското общество принцип за свеждане на всички граждански задължения, включително задължението за подчинение на гражданското правителство, до целесъобразността. Докато интересите на цялото общество изискват на законно избраното правителство не може да се оказва съпротива или то да бъде сменено. “Божията воля е подчинение на установеното правителство.” Разбирането на американския философ Хенри Дейвид Торо за справедливостта е оценяването на степента на опасност и неправда и вероятността и стойността от поправянето ѝ. Спазването на клетвата – obeu – означава едновременно подчинение – obedience. Съответно неспазването на поетите обещания се означава с неподчинение – disobedience. Това е етимологията на понятието за колективно неподчинение, изведено от Хенри Дейвид Торо и превърнало се в синоним на съпротивата от страна на поданиците спрямо техният владетел.

В съдържанието на това понятие откриваме няколко аспекта. На първо място, тук присъства имплицитно идеята за адекватността на поетите обещания от страна на положилите клетва за управление. На второ място, обещанието за подчинение е реципрочно на обещанието за управление. Двете страни по необходимост участват в един взаимноизгоден диалог. На трето място, нарушаването на някои от поетите задължения води до съответните реакции. Когато едностранно споразумението е прекъснато по вина на поданиците, без да е налице неизпълнение на поетите обещания от страна на владетеля, последният е в правото си да упражни своята власт и да възстанови реда. Когато нарушението е от страна на управляващия поданиците му имат правото да поискат промяна. Подобно на референдума и плебисцита, които са израз на пряката демокрация така и протеста е еманация на демократичните процеси. То носи в себе си отрицателен заряд, защото изразява не одобрение, а неодобрение, затова на него се гледа като на нещо крайно и извънредно. Естествено референдумът също може да не одобри даден въпрос. Но протестът е нещо повече – то съдържа в себе си оценка на властта. Това е неговата основна функция - да оцени и да промени, да създаде нов по-добър право ред.

3. Правото на протест е разработено в теорията на общото право като право на гражданско неподчинение. Основните проблеми са свързани с произхода на задължението за подчинение на властта и начина на неговото реализиране. Законът е обща заповед на суверен, адресирана към неговите поданици. Ако правните заповеди се изпълняват това означава, че на правната система се дължи подчинение и затова тя е ефикасна, т.е. отразява интересите на управляващи и управлявани. Безспорно това е един идеален вариант, модел на желано поведение, което се постига с едно общо разпореждане.

Отъждествяването на разпореждане и закон от Джон Остин противоречи на общоприетото схващане, че разпореждането е едностранно волеизявление, основано на закона. За да се изпълни едно разпореждане, то трябва да е известно, а за да се подчини на разпореждащия лице трябва да знае кой е той. Така на практика подчинението на суверена означава подчинение на разпорежданията му. Наличието на закон предполага не само подчинение на суверена, но и съществуването на други закони, които той е издал. Тези две обстоятелства – създаването на закони от суверена и тяхното спазване от поданиците му – доказват принадлежността на даден закон към ефективна правна система. Поради това един закон може да се нарушава, но да съществува, ако правната система се спазва като цяло. „Ако определен висшестоящ човек не е в обичайно подчинение спрямо подобен висшестоящ, а получава обичайно подчинение от по-голяма част от дадено общество, то това определя висшестоящия като суверен в съответното общество, а обществото е политическо и независимо общество” Тези разсъждения на Дж. Остин означават, че подчинението на даден закон е различно от обичайното подчинение. Това е така защото „върховна власт, ограничена от позитивното право, е очевидно вътрешно противоречие.”

„Когато известен брой хора се предполага, че се подчиняват на един човек или на група от хора от известен или определен вид, то за всички тези хора се казва, че са в състояние на политическо общество.” Суверенността се основава на социалния факт на подчинението. При упражняването на съпротива навикът за подчинение по отношение на досегашния управляващ се разрушава, но не престава да съществува. Тази традиция е продължена от американския философ Роналд Дворкин, който поставя въпроса за моралната и юридическата оправданост на неподчинението в контекста на разбирането за правните норми като заповед на суверена, на който се дължи подчинение. Заповедта е израз на желание другите да постъпват по справедлив начин, опиращо се на властта и воля да се приложи този израз при неподчинение. Подчинението се дължи пред заплахата от насилие, с което основава властта на правото върху способността и волята на суверена да навреди на неподчиняващите се.

Разбирането в англоамериканската правна доктрина за правните норми като заповед вероятно има своето основание и в термините, с които се означава. Думата „order” има много значения в английския език, като две от тях са съответно „заповед на по-висшестоящ” и „наложен ред”. Т.е. редът се налага чрез заповед, но по принцип правните норми внасят ред в социалния живот и в обществените отношения и затова заповед и норма се отъждествяват.

Дворкин разглежда правните норми като заповед на суверена, на който се дължи подчинение. Заповедта е израз на желание другите да постъпват по справедлив начин, опиращо се на властта и воля да се приложи този израз при неподчинение. Подчинението се дължи пред заплахата от насилие, с което основава властта на правото върху способността и волята на суверена да навреди на неподчиняващите се.

В българската правна доктрина също се приема, че основание за упражняване на право на съпротива представлява нелегитимното и нецелесъобразното прилагане на правните норми. В правовата държава законът не може да бъде средство за политическа разправа. Ако е такова средство, той е неправилен с оглед на социалните и нормативните основи на самото гражданско общество. Ако едно съдебно решение (присъда) е по дълбоката си същност политическо, или по-скоро, ако то е само юридическо прикритие на политическа разправа, е налице не победа на политиката над правото, на силата над правото (според едно общоразпространено повърхностно мнение), а противоправно действие, което рано или късно получава точна историческа присъда и адекватна оценка в сферата тъкмо на гражданското общество.

4. Относителната депривация се определя като възприемане от страна на правните субекти на разминаването между ценностни очаквания и ценностни възможности. Ценностните очаквания са благата и условията на живот, за които хората имат вътрешното убеждение, че могат да претендират. Ценностните възможности се благата и условията, които хората са в състояние да получат и да запазят за себе си с цел да удовлетворяват своите потребности. Като термин понятието относителна депривация се употребява за първи път в политическите науки, за да се обозначи разминаването между действителния стандарт и статус на определени групи в обществото и техните предварителни очаквания. Впоследствие широката употреба на това понятие в социологическите изследвания води до неговото разпространение и в другите обществени науки – политология, политическа философия, право – в смисъл на негативно разминаване между легитимните очаквания и тяхната проекция в реалността.

Под влияние на утвърдилата се след Втората световна война психологическа школа в САЩ съвременните политически изследователи поставят на преден план последиците от удовлетворяването или неудовлетворяването на интересите и потребностите. В първият случай в съзнанието се поражда чувство на удовлетворение, а във втория – на безпокойство и депресия. По този начин се създава източник на иновация и на дескрикция, на прогрес и на регрес. Смесът, който се придава на дадена ситуация и се базира на миналия опит се сблъсква с нови противоречащи му обстоятелства. В членовете на общността се създават предпоставки за противопоставяне на базата на „трябва“ и „мога“, на удовлетворяването на общите ценности и общите очаквания. Връзката между фрустрация и агресия се отразява във връзката депривация и колективна съпротива. Политическото недоволство произтича от социалната несигурност, а политическите вълнения първоначално са опит да се възстановят приемливи условия на сигурност. Те изразяват не импулс към анархия, а са по-скоро опит да се съхрани редът.

Протестът е последица от неприемане на нелегитимни правила, които не могат да регулират ползването и разпределението на блага – води до нецелесъобразност на нормативните разпоредби. Човешкото поведение не е хаотично, деянията се извършват, за да се достигне до удовлетворяване на потребностите, до утвърждаването на позициите на отделните членове на обществото и в крайна сметка до едно безпроблемно функциониране на обществото като система от обществени отношения и на държавата на субстанционално ниво.

Отказът от изпълнение на политически задължения се осъществява през призмата на общата воля на хората, които имат ”критично съзнание и самосъзнание за принципиалните граници на своите възможности и за подвижността на тези граници, която се обуславя от историчността на битието на обществото.” Тази подвижност се обуславя от натрупването на исторически опит и развитието на критическо рефлексивно мислене, които водят до общи ценности и правила на социални взаимодействия. Като комплексна структура гражданското общество съчетава хомогенност и хетерогенност, като критичното мислене и гражданските

добродетели са разпределени неравномерно. Отделни обществени групи или членове на обществото могат да се примиряват с нарушаването на техните права и свободи и да се подчиняват на неправомерните действия на държавните органи. Под “неправомерни действия на правителството” се разбират действия, чиито резултат е социално вреден. Неправомерното поведение на държавните органи не е обществено необходимо, желано или социално допустимо, не се осъществява в съответствие с правните предписания. Закономерна последица е несъобразяването на поведението на гражданите с подобни неправомерни действия и гражданското неподчинение.

Реализирането на правото на протест представлява процес, който започва с осъзнаването на промените в обществените отношения. от своя страна общественият ред се гарантира чрез съществуващото управление, което на свой ред се поддържа чрез заповедите на владетеля. Затова необоснованото противопоставяне на заповедите на владетеля от страна на неговите поданици поради различни причини от емоционален характер, например огорчение или чувство за понесена несправедливост, неизменно има за последица настъпването на анархия и смут.

5. Правното регламентиране на правото на протест би трябвало преди всичко да установява условията при наличието на които, то може да се реализира. Първото условие разбира се е, държавната власт да е загубила своята легитимност или, ако е легитимна, то нейните отделни действия да нямат легитимен характер. Тук се включват всички компетенции на съответните държавни органи, включително и правотворческите. Това означава, че правото на протест може да се използва и при наличието на нелегитимен правнонормативен акт, независимо от юридическата му сила.

Въпреки липсата на легална дефиниция за правото на протест в нашето законодателство е уреден въпросът за неговото провеждане. Нормативната уредба се съдържа в няколко правни актове: чл. 43 от Конституцията на Република България, Закон за събранията, митингите и манифестациите (ЗСММ).

Правото на гражданите да се събират мирно и без оръжие на събрания и манифестации е заложено в чл. 43 от Конституцията на Република България. С настоящата процедура се разглеждат условията, при които се провеждат легално събрания на открито, митинги и манифестации, на които гражданите свободно изразяват своите мнения, възгледи и становища по въпроси от политически, икономически, социален, културен или друг характер чрез слово, плакати, макети и по друг подходящ начин (чл. 3 от Закона за събранията, митингите и манифестациите).

Извън приложното поле на Закона за събранията, митингите и манифестациите са различните сватбени, семейни и другарски тържества, културни и спортни прояви, погребални ритуали, религиозни обреди и други подобни, както и за събрания по месторабота и събранията, предвидени в нормативен акт.

Събранието или митингът може да се провеждат на открито или в закрито помещение, като съществува забрана за провеждането им в обозначената зона до Народното събрание, както и в непосредствена близост до военни обекти (чл. 7 ЗСММ). За събрания на закрито не се изисква разрешение (чл. 43, ал. 3 от Конституцията на Република България).

Организатори на събрание на открито, митинг или манифестация могат да бъдат политически или други обществени организации, сдружения и граждани (чл. 2 ЗСММ). Сдруженията и политическите партии трябва да бъдат регистрирани по надлежния ред.

Проявата може да се забрани в следните хипотези, изчерпателно изброени в закона: когато проявата е насочена към насилствено изменение на конституционно установения обществен ред и държавен строй или срещу териториалната цялост на страната; когато се застрашава обществения ред в населеното място; когато се застрашават здравето на участниците при предварително обявена епидемична обстановка;- когато проявата ще наруши правата и свободите на други граждани.

Организирането и участието в събрания, митинги и манифестации и изразяването на мнения, възгледи и становища не може да бъде основание за преследване и наказване на гражданите, участвали в тези прояви, освен ако това съставлява престъпление или друго

правонарушение. Въпреки това е забранено участието в събрание, митинг или манифестация на граждани, които носят оръжие или други специално предназначени или приспособени предмети, които може да се използват против живота или здравето на хората или за причиняването на материални щети или са в очевидно пияно състояние или са маскирани с цел да се затрудни тяхното разпознаване

6. Правовата държава не може да се счита за такава, ако не даде изрична уредба на правото на протест. De lege ferenda е необходимо да се извършат следните законодателни промени:

В Глава II „Основни права и задължения на гражданите” в Конституцията да се създаде разпоредба, която да урежда правото на протест на българските граждани, в случаите, когато са нарушени техни основни публични права и да се вмени задължение на законодателя да изработи специален закон, в който да бъдат уредени реда и условията за упражняване на това право.

Законът за събранията, митингите и манифестациите е приет през февруари 1990г., почти по едно и също време със Закона за уреждане на колективните трудови спорове. Законодателят като отчита новите обществени отношения и нуждата от изразяване на лична позиция счита за една от първите си задачи да изработи посочените два закона.

Законът за събранията, митингите и манифестациите е крайно лаконичен и пестелив по отношение на законодателната уредба. Още в заглавието на нормативния акт са посочени формите на протеста – събрание, митинг и манифестация. Това поставя два въпроса – от една страна всяка проява, която не е организирана като събрание, митинг или манифестация е незаконосъобразна. От друга страна тези форми не са достатъчни като способ за изразяване на гражданска позиция. Събранията, митингите и манифестациите не са легални понятия. Липсата на допълнителна разпоредба в закона е проблем. Същността на тези понятия в известна степен се припокрива или дублира. Тяхното изброяване в реда събрание, митинг, манифестация е направено във връзка с броя на гражданите, които участват. Но събранията, митингите и манифестациите са форми не само на протест. Чрез манифестация може да се отбележи общонационален празник – Чрез събрания на открито и закрито протичат предизборни кампании на кандидати за народни представители, общински съветници, президенти и кметове. Чрез митинги политически партии и неправителствени организации отбелязват различни важни за тях събития, които са част от общественния живот и в никакъв случай не застрашават спокойното протичане на обществените отношения.

REFERENCES

- Austin, J. The Province of Jurisprudence Determined. New York. 1954
- Bentham, J. The Fragment of Government. Oxford. 1960
- Dachev, L., 2001, Doctrine of the State, S, Svida Publishing House (**Оригинално заглавие:** Дачев, Л., 2001, Учение за държавата, С, Издателство „Свида“)
- Dworkin, R., 2003, Taking Our Rights Seriously, C, Critique-and-Humanism Publishing House (**Оригинално заглавие:** Дворкин, Р., 2003, Да се отнасяме към правата си сериозно, С, Издателство „Критика-и-хуманизъм“)
- Nenovski, N., 1994, Human Rights C, Jurispress Publishing House (**Оригинално заглавие:** Неновски, Н., 1994, Правата на човека С, Издателство „Юриспрес“)
- Raz, D., 2005, The Concept of Legal System, C, 41T EOOD Publishing House (**Оригинално заглавие:** Раз, Д., 2005, Понятието за правна система, С, Издателство „41Т ЕООД“)
- Rayanova, K., 2019, Institutionalizing Terrorism as a Factor of Sociopolitical Destruction in the Context of the Development of Global Socio-political Processes. Proceedings of University of Ruse - 2019, volume 58, book 7.1. (**Оригинално заглавие:** Раянова, Кр., 2019, Институционализирането на тероризма като фактор на социалнополитическа деструкция в контекста на развитието на глобалните социално-политически процеси, Научни трудове на Русенския университет – 2012, том 58, серия 7.1)